

УДК 72.01

к.арх., доцент Смоляк В.В., Тимошенко О.Е.,
Вінницький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ДЕРЕВ'ЯНИХ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

В роботі проведено дослідження особливостей архітектурних та об'ємно-планувальних вирішень дерев'яних храмів східного Поділля в умовах розвитку православного християнства в період кінця XVII – початку XX ст. Визначена роль храму як домінанти у формуванні містобудівної концепції міської та селищної забудови.

Ключові слова: архітектура, дерев'яні храми, подільська церква, східне Поділля.

Формування України, як сильної світової держави, не можливе без відродження традицій та зміцнення духовних цінностей нашого народу. Відновлення історичної пам'яті – запорука процвітання суспільства у майбутньому.

В умовах сьогодення нам необхідно прикласти багато зусиль щодо зміцнення національної свідомості та збереження багатовікових устоїв, які найшли своє втілення в народній архітектурі.

Дзеркалом тих високих духовних цінностей, якими наділений український народ, є перш за все, сакральна архітектура. Вона творилася протягом значного часу в умовах загальнодержавного розвитку православ'я, але зі збереженням певних особливостей, які притаманні історичним регіонам України.

Поділля є етнографічним регіоном, духовна культура якого формувалась в умовах взаємодії українського етносу з іншими народами. В часи перебування Поділля у складі Великого князівства Литовського (1363-1569 рр.), до заснування Брацлавської єпархії, духівництво на Поділлі не складало окремого стану, відмінного від інших прошарків населення.

У 1569 році українські землі за умовами Люблінської унії ввійшли до складу Речі Посполитої. Розпочався наступ на православ'я, як наслідок – Брестська церковна унія 1596 року, за умови якої уніатське духівництво, як і католицьке звільнялось від податків. Польський уряд вважав унію обов'язковою для всіх православних на території Речі Посполитої. Православна релігія опинилася у становищі незаконної. Унія насаджувалась силою та згодом привела до поділу подільської церкви. В таких умовах духовенство пробуло до 1786 року, коли після приєднання до Росії, для населення Правобережної України уряд Катерини II утворив православну єпархію, яка попри гонитву,

зайняла всю територію губернії тільки у 1799 році. В такому становищі вона залишалась до 1917 року. Всього ж на дві губернії на той час діяло 2 соборних та 2048 парафіяльних храмів.

Війни та час нещадно руйнували надбання наших предків, незламною залишилась віра, уособленням якої на території Поділля став дерев'яний храм. На сьогодні кількість пам'яток сакральної дерев'яної архітектури незначна, але завдяки їм ми можемо відчутти дух живої історії (рис.1).

Рис. 1. Географія розташування існуючих дерев'яних храмів Східного Поділля в межах сучасної території Вінниччини

На Вінниччині діючих дерев'яних сакральних споруд залишилось понад двадцять. Вони мають ряд онтологічних особливостей, які характерні для Східного Поділля.

Формування архітектурно-планувальних та конструктивних рішень храмів відбувалось в умовах таких чинників як: релігійні канони (в даному випадку – православні); матеріально-ресурсна база; природні та кліматичні умови середовища; стан економічного розвитку регіону і т.д.

Узагальнюючи ці фактори, можна визначити певні ознакові відмінності, за якими дерев'яні храми можна класифікувати та вирізнити їх один від одного.

За кількістю куполів споруди можна поділити на:

- а) однокупольні;
- б) трикупольні;
- в) п'ятикупольні;

Прикладом церкви з однією верхівкою може слугувати церква Покрови в с. Писарівка, Вінницького р-ну (рис. 2.а). Найбільшого розповсюдження на території східного Поділля здобули триверхі храми, яскравим прикладом яких слугує церква Різдва Богородиці в с. Печера, Тульчинського р-ну (рис. 2.б). Г.Г Павлуцький зазначав: «...здание церкви, как и все малорусские храмы, не только по плану, но и по своему внешнему виду разделяется на три как бы самостоятельные части; каждая из этих частей представляет собою опять-таки целый ряд поднимающихся восьмиугольных срубов» [3]. Пам'яткою архітектури кращих витворів теслярського мистецтва подільської школи дерев'яної народної архітектури XVIII ст. вважається п'ятикупольна церква Св. Михайла в с. Дашів, Іллінецького р-ну (рис. 2.в).

а)

б)

в)

Рис. 2. Церкви з різною кількістю куполів

а) однокупольна церква Покрови в с. Писарівка; б) трикупольна церква Різдва Богородиці в с. Печера; в) п'ятикупольна церква Св. Михайла в с. Дашів

Згідно планувальних рішень дерев'яні храми мали переважно осьове розгортання об'ємів приміщень. В цьому випадку традиційним підходом є перехід від притвору до алтарної частини через середню наву для прихожан. Наочним прикладом такого вирішення є Свято-Михайлівська церква в с. Чемериси Барські, Барського р-ну (рис. 3).

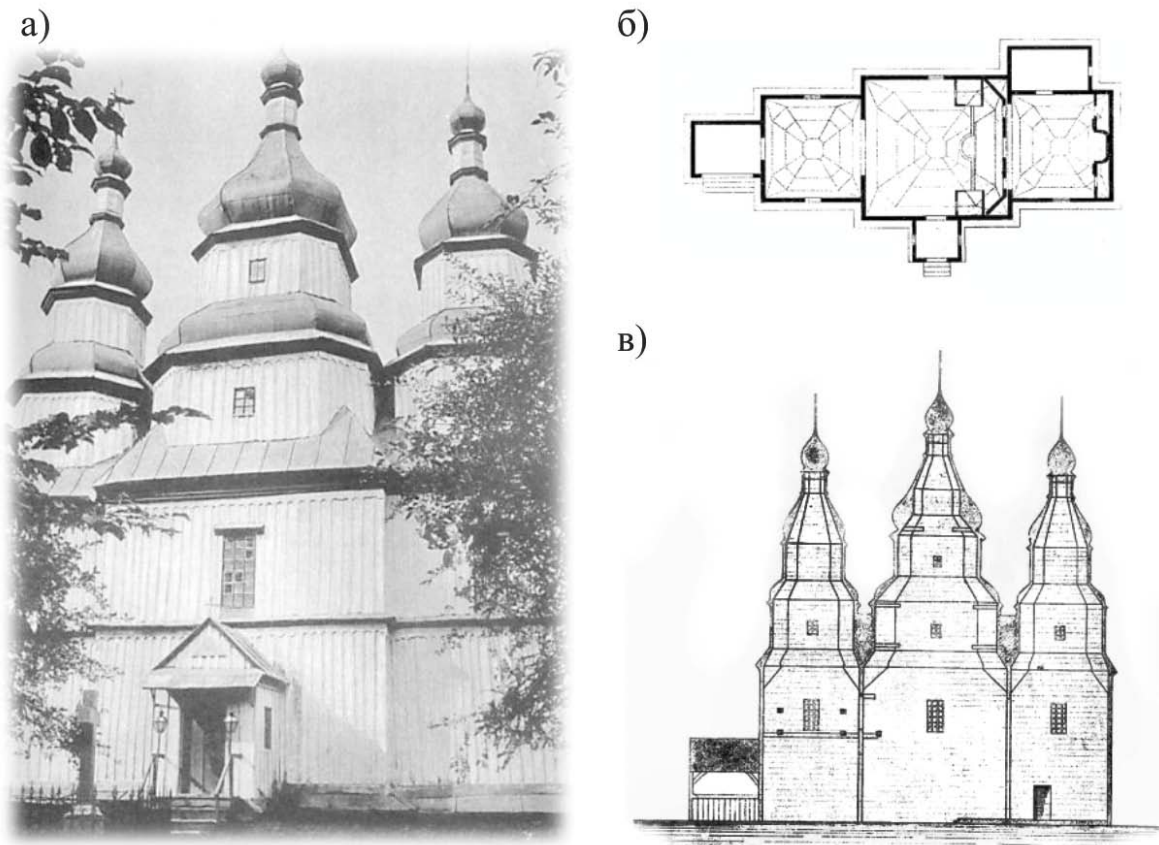

Рис. 3. Церква Св. Михайла в с. Чемериси Барські
а) загальний вигляд; б) схема плану; в) розріз

Зустрічаються на східному Поділлі церкви з «хрестовим» плануванням. Нави таких храмів можуть бути геометрично однаковими з симетричним розташуванням (рис. 4.б), а можуть мати несиметричну конфігурацію у вигляді повздовжнього хреста (рис. 4.а)

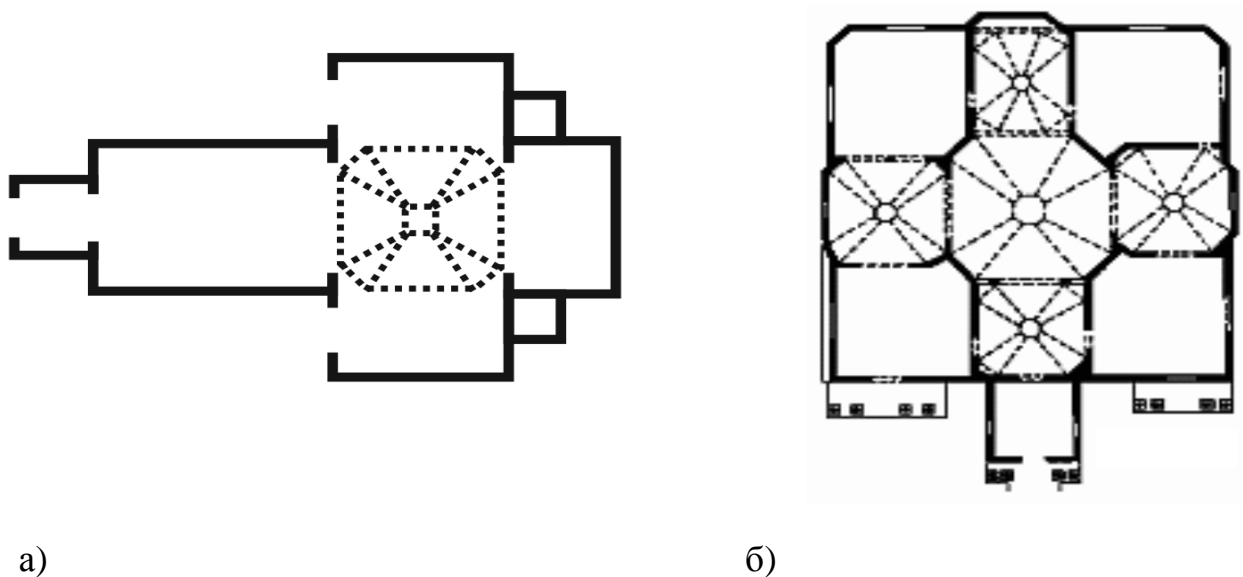

Рис. 4. Планування приміщень храмів у вигляді хреста
а) схема плану церкви Покрови в с. Писарівка; б) схема плану церкви Св. Михайла в с. Дашів

Однією з найважливіших ознак подільських храмів є місцезнаходження дзвіниці, яка може бути невід'ємною частиною споруди та розташовуватись в притворній частині (рис.5.а), або розміщуватись окремо, утворюючи архітектурний ансамбль (рис.5.б).

а)

б)

Рис. 5. Храми з різними розташуваннями дзвіниць
а) Спасо-Преображенський храм в с. Лука-Мелешківська;
б) церква Різдва Богородиці в с. Печера

Враховуючи всі вищезазначені відмінності, церкви східного Поділля мають певні особливості, які дозволяють об'єднати їх в один архітектурно-етнічний ареал. Одразу помітно, що подільські церкви мають каркасну конструкцію, що обшивається дерев'яними дошками, на відміну від західноукраїнських храмів, які переважно виконувались зі зрубу. На характерному розрізі (рис. 3.в) помітно, що нави мають купольні завершення майже на однаковій висоті.

Конструктивно перший ярус нави являв собою неправильний восьмигранник або квадрат, на який опирається восьмигранна баня з куполом. Ось що пише Д. Малаков про Миколаївську церкву: «Это все тот же тип подольской деревянной церкви, что и в Слободе-Шаргородской. Однако здесь уже над каждым из трех квадратных срубов поставлен невысокий восьмигранник, увенчанный осадистым шлемовидным куполом, мягко и незаметно перепоясанным понизу. Восьмигранники поставлены плотно, создавая единый, пластично проработанный объем. Венчают сооружение луковки главков на точеных фонариках. По периметру всех трех срубов, средний из которых по обычаю шире крайних, устроен широко свешивающийся пояс (опасанье), опирающийся на кронштейны. Его назначение — отвести дождевую воду дальше от фундамента». [2]

Подільська церква слугувала не тільки апогеєм втілення духовної єдності народу, але й домінантою, навколо якої формувалась житлова забудова. У своїх спогадах Дмитро Малаков писав про церкву в с. Немія: «... расположение этой высотной доминанты ансамбля указывает на ее освященное давней традицией оборонительное назначение — с угла двора просматривалась, а если понадобится, то и простреливалась вся прилегающая территория, как из крепостной башни» [2].

Висновки. Наша держава зазнає безцінних втрат внаслідок руйнування культових споруд, залишаючи при цьому в віках частину живої історії. Ця проблема стає актуальнішою з кожним роком, тому дослідження дерев'яних храмів є вкрай необхідним. В даній статті виявлено особливості архітектурних та об'ємно-планувальних рішень храмів східного Поділля. Підкреслена роль храму як домінанти формування селищної та міської забудови.

Література

1. Малаков Д.В. По Брацлавщине / Д.В. Малаков. – М.: Искусство, 1982. – 175 с.
2. Малаков Д.В. По Восточному Подолью: (От Жмеринки до Могилева-Подольского) / Д.В. Малаков. – М.: Искусство, 1988. – 167 с.
3. Павлуцкий Г.Г. Деревянные и каменные храмы / Г.Г. Павлуцкий. – К., 1905. – 124 с.

Аннотация

В статье рассмотрены особенности архитектурных и объемно-планировочных решений деревянных храмов восточного Подолья в условиях развития православного христианства в период конца XVII - начала XX ст. Определена роль храма как доминанты в формировании градостроительной концепции городской и сельской застройки.

Ключевые слова: архитектура, деревянные храмы, подольская церковь, Восточное Подолье.

Annotation

In the item represented a research of architectural features and space-planning decisions of wooden churches of the eastern Podillya in condition of development of Orthodox Christianity during the period late XVII - early XX century. Role of the temple determined as dominant in producing the urban concept of urban and village development.

Keywords: architecture, wooden temples, Podillya church, eastern Podillya.